

Ett porträtt av Wilhelm III av Oranien.

Genom ingenjör A. R. Enckells (1883—1964) stora donation till Finlands Nationalmuseum, erhöll museet bl.a. ett porträtt föreställande den oraniska prinsen och nederländska ståthållaren, konungen av Storbritannien och Irland, Wilhelm III (Fig. 1—2).

Enckell var själv mycket intresserad av detta porträtt och räknade det till det bästa han hade i sina samlingar. Hans intresse sträckte sig så långt att han för femton år sedan inledde en flitig korrespondens om porträttet med experter i Holland. Jag skall nedan redogöra för de resultat man kommit till beträffande porträttet, dess proveniens och de konstnärer det tillskrivits.

Wilhelm III är på porträttet avbildad som mycket ung, men arrangemang och klädsel verkar förbryllande på bedömningen av åldern. Prinsen är iförd stålharnesk och bepansrade handskar, runt halsen är knutet ett spetskrås som bundits med en röd rosett. Han är avporträtterad i midjeformat, stående i fas till vänster med ansiktet och blicken riktade mot betraktaren. Över axlarna svallar ett långt, lockigt brunt hår. Med högra handen håller han tag om en diagonalställd kommandostav, den vänstra är fäst i sidan. Över harnesket vilar ett ljusblått ordensband. I fonden till vänster syns ett fragment av en kvaderstensmur, till höger avtecknar sig konturerna av en landskapsutsikt. Porträttet, som är osignerat, är utfört i olja på duk vars format är 83×66 cm. Originalduken är förstärkt på nytt tyg.

Enckell berättade att porträttet synbarligen förts till Ryssland från England eller Holland av Peter den store eller någon i hans närhet. Peter hade personligen råkat Wilhelm III i England och det är möjligt att den senares ungdomsporträtt följt med från denna resa. Porträttet förvarades fram till revolutionen i något slott i södra Ryssland, enligt berättelsen på ett gömställe där det uppletades av en ambulering antikhandlare som vidarebefordrade det till Enckell.

Fig. 1. A. Hanneman (?), Wilhelm III. Finlands Nationalmuseum.

Det är allmänt känt att porträtten av Wilhelm III, tack vare hans osäkra maktställning och de stora förhoppningar som ställdes på honom under hans barndom, hamnade utomlands hos inflytelserika släktingar, som skulle hjälpa honom att förvärva den ställning hans företrädare vunnit för familjen genom sitt patriotiska ledarskap. Det var främst farbröderna Karl II och hertigen av Brandenburg som mottog av dessa porträtt. Av de bästa porträtten gjordes naturligtvis en mängd repliker och kopior.

Konservatorn vid Rijksmuseum i Amsterdam, Dr R. van Luttervelt, som 1949 besökte Helsingfors i samband med utställningen »Holländsk

Fig. 2. Detalj av fig. 1.

konst från 1600-talet» i Ateneum, ansåg i ett första uttalande (brev till Enckell 7. 12. 1949) att porträttet tillhörde hovmålaren Jan Mytens riktning. Senare (13. 7. 1950) antog Luttermelt att tavlan var en *verkstadskopia* av Adriaan Hanneman och framhöll att originalet till tavlan förvaras i det engelska kungahusets samlingar i St. James's Palace. I ett något tidigare brev (29. 6. 1950) till Enckell, skrev Luttermelt att porträttet måste vara en *replik* till någon bild av Hanneman. Enckell rådfrågade därefter dr A. R. Kleyn i Zeist, som i ett brev (28. 7. 1951) på basen av ett fotografi skrev

Fig. 3. J. Mytens (?), Wilhelm III. Mauritshuis, Haag. Foto A. Dingjan.

att porträttet är en exakt spegelbild till ett porträtt av Wilhelm III i Mauritshuis av Jan Mytens (fig. 3). Alltså den konstnär som Luttervelt först tillskrev Enckells exemplar.

Den asketiska och sjukliga Wilhelm III, som var postum son till den redan vid 24 års ålder bortgångne Wilhelm II och Karl I:s dotter Maria Stuart, tyckte inte särskilt mycket om att bli avporträtterad. Emellertid finns ett tjugotal porträtt från barnsdomsåren uppräknade.¹ Bland porträtten

¹ E. W. Moes, *Iconographia Batava. Beredeneerde Lijst van Geschilderde en Gebeeldhouwde Portretten van Noord-Nederslanders in vorige eeuwen*, Amsterdam 1897, s. 608—609.

Fig. 4. Okänd holländsk konstnär, Wilhelm III. Rijksmuseum, Amsterdam.

som föregår vårt här ifrågavarande, märks bl.a. ett av Cornelius Jansen van Ceulen av prinsen vid sju års ålder samt det tidigaste där han avbildas iförd harnesk av Willem Honthorst från 1656. Ungefär från detta år är också det här reproducerade porträttet av prinsen i harnesk, målat av okänd konstnär (fig. 4).

Ovan omtalades porträttet av Wilhelm III i St. James's Palace, av vilket det finns en tillskarvad replik i Hampton Court. På dessa porträtt avbildas

Fig. 5. J. de Heem, Wilhelm III. Kantherden, Amsterdam (1951).

Wilhelm iförd harnesk, stående i fas till höger med högra handen vilande på en kommandostav. För porträtten erhöll Adriaan Hanneman år 1664 300 floriner.²

Samma år Enckell korresponderade med Luttermelt och Kleyn om porträttet av Wilhelm III, publicerades i en nederländsk konsthistorisk årsbok en översikt av ståthållarporträtt. Att här finna vår bild av Wilhelm reproducerad var ganska överraskande; Enckell hade ju först samma år artikeln trycktes sänt en fotografi till Holland. Överraskningen blev desto större

² Moes, a.a., s. 609. — A. Staring, Portretten van den Koning-Stadhouder. Nederlandsch Kunsthistorisch Jaarboek 1950–51, 'S-Gravenhage 1951, s. 172.

då artikelförfattaren presenterade en alldeles ny konstnär för tavlan. Han tillskrev den Wilhelm III:s lärare Abraham Raguineau, som vistats i hovet från 1659 och som enligt uppgift gjort några porträtt av prinsen. Tyvärr finns inga originalmålningar av honom bevarade, endast gravyrer efter dem. Vårt porträtt skulle enligt författaren tillhöra samma typ som en för under-teknad obekant gravyr av Zijlvelt. En tidigare typ av Raguineaus Wilhelm-porträtt skulle det tidigare Jan Mytens-tillskrivna, spegelvända porträttet i Mauritshuis, representera.

Jag har haft möjlighet att gå igenom en rad reproduktioner av Adriaan Hannemans porträtt i det konsthistoriska bildarkivet i Haag, men jag har inte haft tillfälle att se t.ex. de engelska porträtten av Wilhelm III. På basen av fotografier av barnporträtt, bl.a. ett föreställande en prins av Nassau, men också av vuxna modeller, är jag absolut benägen att påstå att vårt porträtt av Wilhelm III representerar den typ som bl.a. återfinns i de engelska Wilhelm III-porträtten målade av Adriaan Hanneman. Det är märkligt att konstatera skillnaderna mellan å ena sidan tre oljemålningar från 1661 som ansetts vara kopior efter någon obekant förlaga av Raguineau och å andra sidan Hannemanns två porträtt av Wilhelm i St. James's Palace och Hampton Court från 1664. Stämningen i Hannemans porträtt och också i vårt porträtt av prinsen är ljus och optimistisk i motsats till det dämpade och resignerade uttrycket i de konterfej, som Staring i översikten av de holländska ståthållarporträtten beskrev som Raguineaus typ 1. Mellan den första och andra typen förflöt knappt tre år och under denna tid skulle Raguineau om han målat vårt porträtt, som förvisso är från 1664, ha ändrat sin teknik ganska avsevärt. Mest i ögonenfallande är att Wilhelm i Hannemans engelska och vårt porträtt avbildats i fas till vänster medan han i hela raden av porträtt från ca 1661 är spegelvänd i fas till höger. Det har bl.a. medfört att prinsens ordensband inte går över rätt axel, den högra, som på vårt och Hannemans porträtt, utan fel för att överhuvudtaget synas. Frisyreerna på porträtten från 1664 och 1661 är förbryllande lika. Emellertid finns förutom den hårslinga över vänstra tinningen, som tycks ha bestått under några år, en liten lock över högra tinningen. Den verkar Hannemansk, saknas helt 1661 och är i de engelska porträtten mera utpräglad än i vårt. Locken finns också på ett porträtt av prinsen från samma tid tillskrivet J. de Heem. Någon orsak att misstänka de Heem som konstnär till vårt exemplar finns dock inte (fig. 5). Wilhelm III har 1664 erhållit ett elegantare harnesk och ett förnämare krås knutet med ett rött sidenband. Ifråga om dräkten överensstämmer alltså porträtten från 1664 med varandra. Hos Hanneman finns också ett utpräglat manér i detaljbehandlingen som gör att man misstänker honom som upphovsman till det finländska exemplaret av Wilhelm III-s porträtt. Bl.a. har jag fäst mig vid hans sätt att teckna för-

näma näsor och i ännu högre grad förnämt utdragna näsborrar, hans sätt att belysa harnesk o.s.v. Jag har också märkt att han flitigt använde just det porträttformat som vårt porträtt representerar eller ett, som är dubbelt större. Däremot talar teorin för en verkstadskopia ganska starkt emedan porträttet är osignerat och Hanneman själv flitigt signerade sina arbeten.

Jag konstaterar slutligen att porträttet av Wilhelm III som nu tillhör Finlands Nationalmuseum konstnärligt överträffar dem jag sett i Haag och Haarlem och som räknats till Raguineaus typ 1. Gemensamt har de det van Dyckska manerat men tekniskt är vårt bättre och avgjort vackrare än t.ex. porträttet av prinsen i Mauritshuis. Tyvärr kan jag inte bedöma Raguineaus insats som skildrare av Wilhelm III och det förvånar mig att inte gravyren av Zijlvelt efter Raguineaus oljemålning reproducerats i Starings artikel. Därför kan jag tillsvidare inte annat än tro på konservator Luttervelts svar till ing. Enckell, som jag haft som utgångspunkt för min egen undersökning.

Bengt von Bonsdorff

REFERAT

Ein Portrait Wilhelms III. von Oranien. Das Portrait ist an einem Ort in Süd-Russland nach der Revolution erworben worden und als Donation Ingenieur A. R. Enckells in den Besitz von Finnlands Nationalmuseum gelangt. Nach Russland ist es möglicherweise in der Zeit Peters I. gekommen. Das Portrait stammt aus dem Jahr 1664 und ist nicht signiert. Der Verfasser schreibt es der Werkstatt Adriaan Hannemans zu. Als weitere denkbare Künstler sind Jan Mytens und Abraham Raguineau genannt worden.